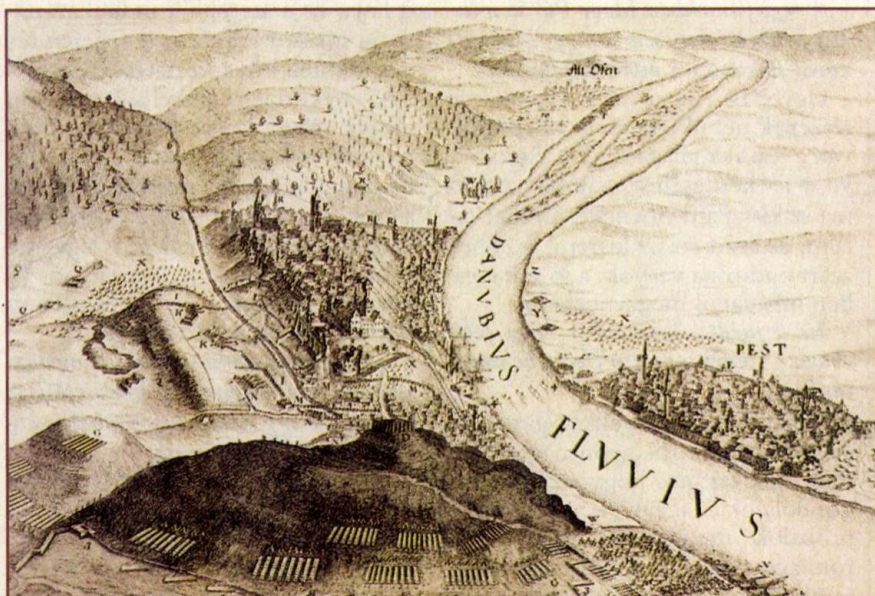

A MÁTYÁS-HEGY

Buda ostroma délről, 1684. M. Wening rézmetszetén jól látszik az akkor még csupasz Mátyás-hegy

A budai hegyek sorában északon jól felismerhető egy erdővel borított kupola alakú magaslat az oldalában tátongó sebbel. A Dunára néző Mátyás-hegy mára szinte megközelíthetlenné vált, az elmúlt évtizedekben emelt – és igencsak változó építészeti értéket képviselő – családi házai, várfalakkal övezett tornyos palotáskái egyre szorosabb gyűrűt vontak a hegy köré. Az építeni vágyók kezdetben a könnyebben megközelíthető, panorámás telkeket, majd ezek fogytán minden megszerezhető földterületet beépítettek.

A budai hegykoszorúban szerényen húzódik meg a Mátyás-hegy, a „nagy testvér” Hárnashtár-hegy oldalához is a Remete-hegy közbeiktatásával támaszkodik. A 300 méter magas hegy a korábbi évszázadokban lakóhelyként szóba sem jött, mint a szomszédos, szintén hegyvidéki területek. (Például a hegy délkeleti oldalához támaszkodó Kiscelli-párkány sík hajdani agyagbányáit már a múlt században elkezdtek feltölteni és beépíteni.) Az egykori Mechanikai Mérőműszerek Gyára (MMG) már a Mátyás-hegyhez sorolható területen épült, ám a legutóbbi években itt kibúvó lakópark és irodaház együttese teljesen megváltoztatta a korábban rendezetlen, elhanyagolt hegyláb képét. Sajnos, a táj rehabilitálását nem a zöldterület növelése, hanem inkább a gyors tőkeemeltérülést ígérő maximális beépítés szempontjai vezérelték, és így a város ismét elveszített egy nagy lehetőséget.

A rómaiak villanegyede

A Római Birodalom határait védő Aquincumot nyugatról körülvevő hegyvidékeken – így a Mátyás-hegyet a József-hegytől elválasztó völgyben is – kis őrtornyok sorakoztak, amelyek egyben postaállomásként is szolgáltak. Gömöri Havas Sándor 1883-ban még látta a két hegy között épült castellumot. 1953 tavaszán a Szépvölgyi út 41. számú telken – a hajdani téglagyár területén – egy késő római kori épület maradványai (villa urbana) kerültek elő. A villa északnyugati

szárnyának sarokhelyiségében bukkantak a régészek egy Héraklész ábrázoló bronzszoborcára. Az erős cinktartalmú, ónnal kevert bronzból öntött kisplasztika mindössze 18,2 centiméter magas, gondosan megmunkált felületét barnászölden csillogó patina fedte. Megállapították, hogy két darabban öntötték, amelyeket azután összedolgoztak. A lelőhelye feletti falmaradványban megtalálták annak a fülkeszerű bemélyedésnek is a nyomát, amelyben hajdan a szobor állhatott.

A terület másik római kori érdekessége az a faragott ol-tárdarab, amelyet a hajdani Holzspach-féle kőbánya (ma Pál-völgyi kőfejtő) háta mögött találtak 1889-ben. A Jupiternek és Junónak állított oltárt Kr. u. 238-ban emelte – fel-

A terület ortofotóján szinte virít az egykori kőfejtő sebhelye (Budapest ortofotókon, 2004., bővített kiadás, Székely és Társa)

irata szerint – *Septimius Julianus* és *Aelius Hilarus*. Az előbbi valószínűleg állatorvos (*pequarius*) volt, vagy egyszerű pásztorkatonaként szolgált a II. segédlégióban. A 95 x 34 x 23 centiméteres, likacsos felületű kővön az alábbi felirat olvasható: „*I(ovi) o(ptimo) m(aximo) Junoni regin(a)e sacrum. Sep(timius) Julianus miles pequarius leg(ionis) II ad(iutricis) p(iae) f(idelis) et (A)elius Hilarus pro salute sua et suorum v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito). Pio et Proc(u)lo co(n)s(ulibus).*” (azaz: A legjobb és leghatalmasabb Jupiter és Juno királynő oltára. Septimius Julianus, a II. kisegítő légió élelmezési tisztje és Aelius Hilarus a saját és övéi üdvéért fogadalmát örömmel és méltán teljesítette. Pius és Proculus idejében.)

A Mátyás-hegyet a Csatárkától elválasztó völgy a római korban területhasználat szempontjából két részre tagolódott. A mai Pál-völgyi kőfejtőt követő szűkületig városias jellegű, míg attól a mai Fenyőgyöngyéig terjedő részen falusias jellegű villáépületek jellemezték a tájat. A mai Hármashatár-hegy délkeleti, napos lejtőjén őrizték és legettették a légió állatállományának egy részét.

Adókedvezmény a város peremén

Mátyás-hegy területét a középkori határleírások is említik, hiszen ekkor itt húzódott Buda és Óbuda határa. Az 1355. évi oklevél szerint a határ a Szépvölgyi-szoros végén (a mai Pál-völgyi-barlang kőfejtője előtt) északra fordult, áthaladt az *Uzaházhegye* nevű helyen (ez ma a Mátyás- és Remete-hegy közötti nyergen keresendő), s onnan továbbra is északi irányba haladt a hajdan *Monyoróshegynek* (azaz *Mogyoróshegynek*) nevezett Remete-hegyre.

Óbuda aranykora I. Lajos uralkodása idejére esik. Hanyatlását követően másodszor is felvirágozott Mátyás király

országglása alatt (Mátyás anyja, *Szilágyi Erzsébet* is itt lakott). A szegényebb lakosság egy része ekkor Buda városába települt át. Hogy ezt a folyamatot megállítsák, az óbudai határon belül új szőlőket telepítő gazdák 12, az elhagyott szőlőket felújítók 8 évi mentességet kaptak a hegyvám és a bortized fizetése alól!

Buda város legészakibb szőlőskertje

Sorozatunk előző fejezeteiben már többször utaltunk Buda hajdani híres szőlőkultúrájára. A török kori Magyarország híres utazója, *Evlia Cselebi* a budai szőlőskertek számát hétezerre tette, bár leírásában „bevallja”, hogy adatai informátortól származnak: „a budai vámfelügyelő elbeszélése szerint a Gülbaba dombjától... egész óbudáig szőlőben és hosszában három órányi helyen 7000 szőlős kert van.” A budai

bort Cselebi „ketközia”-nak nevezte a borfajtát, kiemelve erős „részegítő” hatását.

A többször idézett 1789. évi összeírás – amely 60 dűlőre osztotta Buda területét – a 60. dűlőként említi a Mathiasberget, amelynek területét 81,31 hold 16 ölben rögzítette, s határait Újlak, Klein Paulithal (Kis-Pálvölgy),

Geissberg (Szépvölgy és Kecse-hegy) és Óbuda határvonalai adják.

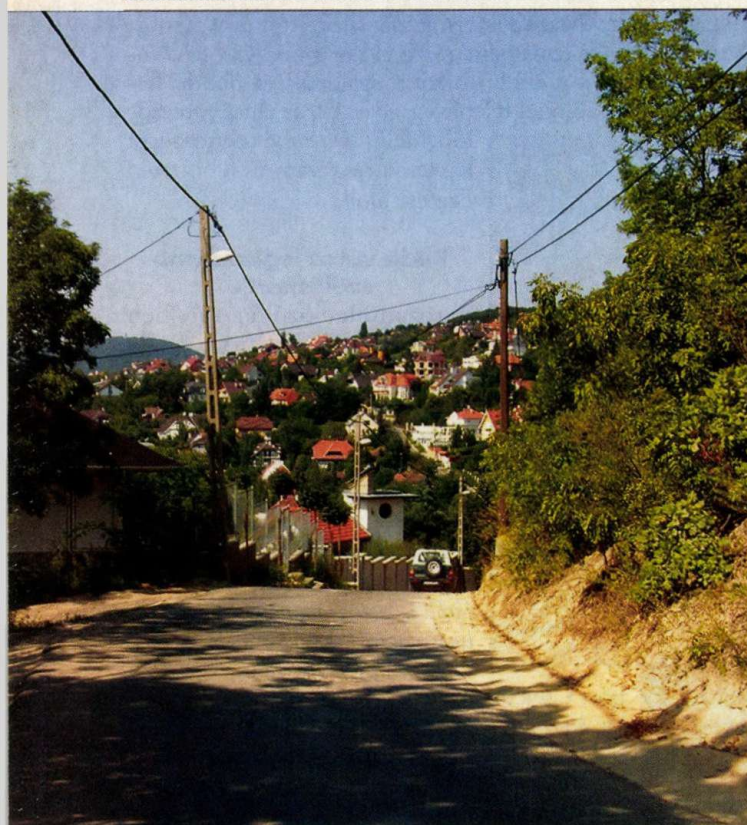
A szabadságharcot követően a szőlőművelés még meghatározó tevékenység. *Fényes Elek* 1851-ben megjelent *Geographiai Szótárában* írja: „Fő életmódot képez azonban Budán a szőlőművelés. Ugyanis a várost félhold formára kerítő hegyek többnyire szőlőtőkékkel díszlenek, s 8000 fertályra osztatván, 5334 holdat borítanak el. Bora színére nézve nagyobb részt vörös, de egy idő óta a fejét is nagyon szaporítják. A borkereskedés újabban nagyon megerősödött.” A budai szőlőkultúrájának a sorsát az országon végigsöprő filoxerajárvány pecsételte meg, a szőlő

Ezen az 1760-ban készült határtérképen jól kivehető a Mátyás-hegyhez szervesen hozzátartozó Kiscelli-lefőrés is

A Mátyás-hegy nagy kőfejtője a Szépvölgy felől

(A SZERZŐ FELVÉTELEI)

Erődök, várfalak a hajdani lankákon

A lakóházak elérték a Nyereg út mindkét oldalát (háttérben a Csátárka-hegy lejtői)

Édesvizi mészkőben képződött üreg a Nyereg út nyugati oldalán

lők helyét részben gyümölcsösök, részben a terjeszkedő város utcái és lakóházai foglalták el.

A vidéknek fontos szerepe volt Buda török alóli felszabaddítása idején is. Az 1686-ban felvonult ostromló közül 40 ezer katona *Lotharingiai Károly* herceg vezetése alatt, 21 ezer a bajor választófejedelem irányításával készült a küzdelemre. Károly herceg csapatai az északi városfallal szemben, a Dunától a Szent Pál völgyéig (a mai Pál-völgyig), a Ferenc-, Mátyás-, és József-hegyen helyezkedtek el, részben ugyanazokban az állásokban, amelyeket elődeik két évvel korábban építettek ki, ám azokat a törökök elfelejtették betemetni.

Hazánk második leghosszabb barlangja

Hegyünk Szépvölgyi út felőli, nyugati kőfejtőjéből nyílik a magyar barlangkutatás- és barlangjárás tanbarlangja, a *Mátyás-hegyi-barlang*. A múlt század harmincas éveiben, kőfejtés során felfedezett – akkor – néhány száz méter hosszú barlangot (a *Tűzoltó-barlangot*) a második világháború előtt óvóhelyé alakították (ez volt a *Futura óvóhely*). Lelkes barlangkutatók 1948 végére már 1500 méterre növelték hosszát a *Centenárius szakasz* feltárásával. A hatvanas évektől kezdve barlangkutató csoportok tucatjai ostromolták a barlang végpontjait, szinte évről-évre növelve annak hosszát. A barlang alján található kis tó szifonját sikertelenül kutatták, továbbjutni bűvár módszerekkel sem sikerült benne. A felső-eocén mészkőben kialakult barlang igen szegény képződményekben, ellenben a labirintus alaprajzú, agyaggal és kőzettörmelékkel borított aljzatú járatok falait változatos oldásformák ékesítik.

A Mátyás-hegyi- és a közeli Pál-völgyi-barlang üreg-

rendszerét három éve, 2001. december 2-án sikerült összekötni. Ekkor jutottak át először a barlangokat elválasztó omladékon, és így a rendszer hosszát 18 700 méterre növelték. Ez az áttörés arra is bizonyíték, hogy keletkezésüket tekintve ezek a barlangok egyetlen nagy rendszer részei, amelynek teljes összefüggésében való megismerését jelenleg még természetes akadályok (omlások, agyagkitöltések stb.) gátolják. Nagyban segíti a teljes budai termálkarst rendszerszemléletű megismerését az a térképező-dokumentáló munka, amely alapján a továbbkutatás legesélyesebb pontjai egyértelműen meghatározhatók. Ez vezetett a Pál-völgyi-barlang hosszának megítézéséhez (!), majd a Mátyás-hegyi-barlanggal való

A SZÉPVÖLGYI MÉSzkő FORMÁCIÓ

A Magyar Állami Földtani Intézet által gondozott geológiai alapszelvények egyike, a – 37–65 millió éves – eocén rétegsort kitűnően szemléltető feltárás a Mátyás-hegy nyugati kőfejtőjében található. A rétegsor három meghatározó részből áll, ezek a következők: a *Mátyás-hegyi-barlangot* is magába záró okkersárga, tömör, kemény mészkő, a szürkés-okkersárga márgás mészkő és a kőzetalkotó mennyiségben előforduló *Bryozoa* nevű ősmaradványokból felépülő márga. A kőzetrétegekben előforduló ősmaradványok jellegéből és elhelyezkedéséből kitűnően lehet következtetni a képződési körülményekre, a vízmélység változására és a hegységszerkezeti mozgásokra. A feltárás legidősebb képződménye a kőfejtő nyugati végében tanulmányozható; ez egy felső-triász szaruköves dolomittal érintkező felső eocén alapkonglomerátum.

Szivacsos kalcitkiválás az Erdőhát úti barlangból

járható összefüggés felkutatására. A Mátyás-hegyi-barlang a főváros egyik legnépszerűbb barlangja; rendszeresen vezetnek ide *nyílt túrákat* természetjáró érdeklődőknek, de újabban a *kalandturizmus* kedvelői is próbára tehetik magukat a legnagyobb budai barlang szövevényes járataiban.

A budai *termálkarszt* barlangjainak képződését a budai hegyek szakaszos kiemelkedése és az ezt kísérő karsztvízszint süllyedése eredményezte. A felszálló meleg vizek és a le-
szálló hideg vizek keveredési zónáiban létrejövő úgyne-

vezett *keveredési korrózió* oldotta ki az üregeket a korábbi tektonikai hegy-mozgások által kijelölt irányoknak megfelelően. A kutatók ebben a folyamatban tíz barlangi szintet és képződési szakaszt különítettek el (legmagasabban a Batori-barlangban, legalacsonyabban a Duna szintjén fakadó aktív forrásokban).

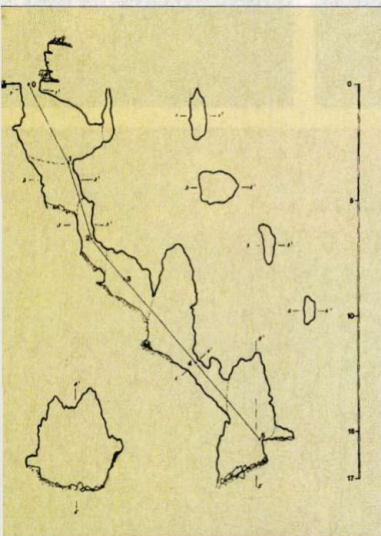
Ahol a g-t mérik

A Mátyás-hegy nyugati gerincén, a cserjésben nyílik az *Erdőhát úti barlang*, amely a maga nemében barlangtani kuriózum. A *tűzköves dolomit*ban kialakult hajdani hőforrás-kürtő mindössze 17 méter mélységig ismert. A jelenlegi végpontját hófehér szivacsos kalcit- és borsókó tölti ki. Ezek a kiválások – ásványtani vizsgálatok alapján – tiszta magnezitnek bizonyultak, megerősítve azt, hogy hajdan itt egy forráskürtő működött. Ez a kis üreg méretében ugyan eltörpül a hegy fő barlangja mellett, a budai termálkarszt barlangjainak kialakulása folyamatában viszont egy korszakot jelöl, hiszen a Mátyás-hegyen jól elkülöníthető három képződési szint közül ez az egyik (a középsőt a Mátyás-hegyi-barlang, a felsőt a Pest felé néző Keleti-kőfejtő barlangjai jelzik).

A Mátyás-hegyi-barlang feltárását előmozdító – a második világháború előtt kiépített – Futura óvóhely vágatai adnak otthont az *Eötvös Loránd Geofizikai Intézet* (ELGI) *Geodinamikai Observatóriumának*. A hatvanas években kialakított mérőállomáson ma már automata műszerek mérik, gyűjtik és továbbítják az adatokat a szakembereknek. Itt található az ország egyetlen *gravitációs főlappontja*, az úgynevezett abszolút pont (becenevén: *a kis g*), amely az országos hálózat kiinduló pontja. Itt regisztrálják a műszerek a *földi árapály* jelenségének mérhető paramétereit, két extenzométer pedig a *közéttőmeg vízszintes deformációját* méri folyamatosan. Itt helyezték el a gravitációt mérő *graviméterek* hitelesítő berendezését, amellyel a hálózati műszerek kalibrálását végzik.

Ha sikerült felkelteni érdeklődésüket e tájképileg meghatározó, de kevésbé ismert hegy iránt, kerekedjenek fel, és ismerjék meg föld feletti és föld alatti különleges világát!

SZABLYÁR PÉTER

Az Erdőhát úti barlang hossz- és keresztmetszései (M=1:100; KvVM, Országos Barlangnyilvántartás)

KRÓNIKA

www.evforduloink.hu

Teleki Pál gróf földrajztudós, egyetemi tanár, akadémikus, államférfi **125 éve, 1879. november 1-jén** született Budapesten. 1907-ben tanulmányútra ment Szudánba. Onnan visszatérve Európa nagy könyvtáraiban végzett adatgyűjtést. 1909-ben *Atlasz a Japáni szigetek cartographiájának történetéhez* címen közreadta első nagy tudományos művét. Itthon bekapcsolódott a Magyar Földrajzi Társaság munkájába, amelynek választmányi tagja, titkára, majd 1911-től 1923-ig főtitkára volt. 1912-ben az Amerikai Földrajzi Társaság jubileumi kongresszusán *Cholnoky Jenő*vel együtt képviselte hazánkat. Nagy hatással volt rá az ottani gazdasági élet rohamos fejlődése, tanulmányozta ennek természeti és társadalmi hátterét. 1913-ban levelező tagjává választotta az MTA, 1917-ben *A földrajzi gondolat története* címmel tartott székfoglalót. 1919-ben *Magyarország néprajzi térképe a népsűrűség alapján* címen elkészítette az ország községenkénti etnikai térképét, mely

„carte rouge” néven vált ismertté a nemzetközi szakirodalomban. 1920-ban kezdeményezésére a Tudományegyetemen közgazdaságtudományi kart szerveztek, ahol az általa megalapított magyar gazdaságföldrajzi tanszék tanszékvezető professzorává nevezték ki. Ebben az időszakban a tudományos elitképzés fellegvárának számító Eötvös-kollégiumnak is kurátora. Kutatóbázisok sorát alapította: 1926-ban a Szociográfiai Intézetet és az Államtudományi Intézetet, 1938-ban pedig a Magyar Táj- és Népkutató Intézetet. Ő volt az első hazai tudós, aki a gazdaságot és a társadalmat földrajzi környezetébe ágyazva, kölcsönhatásaiban vizsgálta. – 1919-ben kultusz-, illetőleg külügyminiszter, 1920–21-ben miniszterelnök, majd 1938-ban valóság- és közoktatásügyi miniszter, 1939-től pedig másodízben is miniszterelnök volt. Politikai pályafutása és élete Magyarországnak a második világháborúba való bekapcsolódásával Budapesten 1941. április 3-án tragikus véget ért.

Szerkeszti: **KISS CSONGOR**

kajszira, vörösszilvára, lószemű szilvára, és mirabolánnak nevezett szilvaféleségre. Ezek közül a mirabolánra ojtott eredet legnagyobbat számlálunk. De ez a korai, kezdeti haszon később annál veszteségeesebbnek bizonyul, mert éppen a mirabolán nevű szilvaféleségre ojtott kajszik hajlamosak leginkább a gutaütésre. A nagy bevételre dolgozó faiskolák pedig, fájdalom, keveset törődnek azzal, hogy a mirabolán-alanyon álló fák hosszúéletűek-e, vagy sem. E téren is mihamarabb helyre kell hozni a közelmúlt mulasztásait.

A kajszinak számos betegsége van. Közülök leggyakoribb a monília (Monilia laxa). Sok kajszisunkban tömegesen rothad érés előtt a gyümölcs: a barna, rothadó foltokat körkörös sárgásbarna penészváncosok borítják. Tavasszal a fiatal hajtások hirtelen száradnak, leburnulnak. A moniliás ágakon mézga képződik. A súlyosan beteg fák részben vagy egészben kipusztulnak.” (A kajszibarackfánk főveszedelme: a gutaütés, 1954. november 10.)

„Az autóelektronika legfontosabb területei: a generátor feszültségének szabályozása, a gyújtási rendszernek és az üzemanyag adagolásának a vezérlése. E területeken alkalmazva az elektronikát, megnő a motor „tűróképessége”, vagyis kevésbé érzékeny a kopásból származó hibákra. Ez egyszerűen azt jelenti, hogy kisebb lesz az üzemanyag-fogyasztás, pontosabban csökken az említett hibákból eredő veszteség, túlfogyasztás. A Bakony Művekben már sorozatban készül a Lada kocsihoz tervezett BTF-12-A típusjelzésű elektronikus feszültségszabályozó (ennek hazai árusítását is megkezdtek) és az NK-1012 típusjelzésű nagy feszültségű kondenzátoros gyújtóberendezés.” (Autógyár a Bakonyban, 1979. november 9.)